

Introducción

Francisco Díaz-Fierros Viqueira

A paisaxe galega foi un tema central da nosa cultura. Cando menos desde o nacemento do movemento rexionalista, na segunda metade do XIX, e, por suposto, dun xeito insistente e fundamental, desde a Xeración Nós e o Seminario de Estudos Galegos, nos anos da República. Otero Pedrayo foi o gran teórico deste movemento e os seus escritos abundan en rubricar os trazos paisaxísticos da nosa identidade a partir da recreación de escenarios singulares e arquetípicos da nosa peripecia vital como galegos, pero sobre todo sobre a base desa persoal teoría dos tempos da paisaxe. Nela, o tempo cósmico dos nosos penedos vese envolto e arroupado polas cores cambiantes do manto vexetal, que pola súa vez rematan por ser labrados e recreados dun xeito definitivo como paisaxes, polo tempo da historia.

Na difícil e dolorosa reconstrución do noso ser e sentir como galegos da posguerra, insístese de novo no tema da paisaxe como elemento central da nosa identidade e será no libro editado por Galaxia e coordinado por Ramón Piñeiro en 1955, *Paisaxe e Cultura*, onde mellor se reflicte esa necesidade. Pero nestes tempos, dous lugueses presentan tamén unha ollada nova sobre as paisaxes galegas: Rof Carballo e Celestino Fernández de la Vega. A súa achega recolle a visión tradicional das paisaxes como unha realidade obxectiva que envolve e condiciona o devir da historia humana e se transforma agora, en boa medida, nunha construción subxectiva: «A paisaxe sen o home é silencio», escribía Celestino no seu maxistral ensaio *Abrente e Solpor da Paisaxe*, de 1958. Pola súa parte, Rof Carballo, baixo o influxo das teorías psicossomáticas, teorizaba sobre a relación entre as paisaxes e o noso subconsciente.

Nos anos sesenta, sobre todo a partir dos traballos verbo das comarcas galegas dirixidos por Ríío Barja, introdúcense os temas económicos como un factor máis que considerar entre os elementos que vertebran as paisaxes, pero sen saírse desa ollada tradicional que seguía a contemplalos como algo material e, xa que logo, obxectivo. Este escenario constrúe e, asemade, é reconstruído pola his-

toria humana. Nesta mesma liña, pero enmarcada nun contexto moito máis amplo de referencias físicas e humanas e cunha utilización exhaustiva dos datos, xorde a Tese de Estado do francés Bouhier, monumento literario que define un antes e un despois da xeografía galega. E así, as paisaxes agrarias que nela se debuxan aínda seguen a ser, na actualidade, a referencia esencial para o estudo do medio rural galego.

Ata o de agora, a análise dos problemas da paisaxe era cousa de artistas, escritores, pintores e, sobre todo cando se precisaba un tratamento teórico, de xeógrafos, é dicir, algo totalmente dependente do mundo da creación ou das ciencias sociais. Pero, andando os anos oitenta, chegan a Galicia os ventos das ciencias ambientais e, con eles, as novas teorías sobre a ecoloxía das paisaxes que introducían os métodos das ciencias naturais nesa vella temática. Desde ese momento, as paisaxes non serán só o froito do encontro e o diálogo da historia coa natureza, e a súa valoración só cuestión de sentimentos e criterios xeográficos. Tamén os mundos da botánica e a xeoloxía terán moito que dicir, sobre todo a partir das estruturas e funcións que se podían identificar nestas novas unidades ecolóxicas.

Xurdiu así, non era para menos, un novo afán por cuantificar, e o que ata daquela se caracterizaba polas descrições máis ou menos persoais, pasou a valorarse coa medida de parámetros obxectivamente definidos. Deste xeito, a escola botánica compostelá, ben enraizada en tradicións científicas que nacen das mans dos traballos de Pourret, Planellas e Merino e acadan a súa madurez no pasado século, cos estudos de Bellot, atopou recentemente na definición das paisaxes galegas a necesaria síntese das súas investigacións sobre taxonomía, socioloxía e ecoloxía vexetal. Así mesmo, a escola dos xeógrafos galegos seguidores do francés Tricart escolleu o estudo das formas do relevo como pedra angular para a definición das paisaxes e para poder construír sobre elas toda unha armazón experimental e teórica, onde o tempo cósmico de Otero atopaba o seu mellor encaixe.

A liña subxectiva de apreciación das paisaxes tampouco foi abandonada nestes tempos que seguiron ao dos epígonos da Xeración Nós, e foron, sobre todo, os escritores paisaxistas como Fole, Manuel María ou Novoneyra, entre outros, os que con máis fervor e continuidade trataron verbo da paisaxe galega. Eles mantiveron acesa a sensibilidade individual e souberon darlles cores e sons

novos ás vellas terras do Incio, Terra Chá e O Courel. Tamén algúns teóricos, desde a beira da antropoloxía, tentaron penetrar nas escuridades da alma campesiña para desentrañar as referencias que atopaban nela sobre o seu contorno e descubriron que o seu sentir verbo das paisaxes semellaba non ter moito que ver co dos homes e mulleres das vilas e cidades. Finalmente, o gran movemento sobre a estética das paisaxes que xurdira en Francia nos anos setenta, principalmente ao abeiro da escola de París, chegou a Galicia da man da tese de López Silvestre e pechou, dalgún xeito e ata o de agora, a diversidade de olladas verbo da paisaxe que desde os seu albores con Otero Pedrayo foran xurdindo en Galicia.

Esta diversidade de miradas naceu en épocas moi distintas e, xa que logo, a súa traxectoria no tempo foi tamén diferente. Unhas, como as que consideran a paisaxe como unha entidade material, obxecto dos estudos xeográficos e referente para a nosa identidade, teñen máis dun século de vida. Outras, como as que defenden a subxectividade das paisaxes e a súa dependencia fundamental das diferentes olladas e sentimentos que sobre elas se proxectan, apenas levan unhas décadas entre nós. Ambas as dúas, aínda que radicalmente diferentes na súa concepción da paisaxe, teñen en común que os seus practicantes proveñen, na súa meirande parte, do mundo das letras e das artes e, xa que logo, existiría para eles *a priori* unha base metodolóxica e conceptual común para poder iniciar un diálogo fecundo. En fronte deles, estaría o mundo das ciencias naturais, onde as diferentes prácticas e formas de interpretación das paisaxes mediante métodos nados baixo a ilusión da cuantificación crearon unha linguaxe que tiña moi pouco que ver coas interpretacións e pulsións afectivas do grupo anterior. Creo non pecar de pesimista se afirmo que a comunicación entre eses dous grupos de paisaxistas é mínima e que o diálogo interdisciplinario entre eles resulta máis ben un piadoso desexo que unha realidade. Eu diría que o problema da incomunicación entre as dúas culturas, formulado por Snow en 1959, e do que, xa que logo, neste ano conmemoramos o seu cincuenta aniversario, atoparía nos estudos contemporáneos sobre as paisaxes un dos seus máis evidentes exemplos.

Pois ben, o principal obxectivo que nos formulamos cando tivemos que planificar este foro de debate foi, quizais, iniciar un diálogo entre estas dúas culturas paisaxísticas e de aí a diversidade de olladas sobre a paisaxe que aquí se

congregan. Non podemos pretender que logo destes dous días falemos todos unha linguaxe común e teñamos uns conceptos nidios e perfectamente definidos sobre as paisaxes. Sería pecar de inxenuos. Pero si pensamos que o feito de poder escoitar formulacións diferentes das que estamos afeitos a practicar normalmente poida abrir, devagar, as nosas perspectivas cara a outras realidades e métodos de traballo. Despois de todo, o «ollar» é un ver «dirixido» e «intencionado». E se os nosos ollos están orientados dun xeito preferente nunha determinada dirección e miramos as paisaxes só baixo ese prisma, quizais sexa chegado o momento de que novas perspectivas se abran diante de nós e esa «polifonía das paisaxes», da que falaba Yvan Droz no ano 2005, en *La Polyphonie du Paysage*, comece a construírse a partir desta iniciativa do Consello da Cultura Galega.

Para rematar, quero facer un apuntamento de urxencia. O mundo rural galego atópase nun proceso acelerado de reorganización que, na maioría dos casos, consiste nun abandono xeneralizado dos procesos produtivos tradicionais, que lle abre as portas a un monocultivo forestal ou simplemente a unha invasión do inculto. As construcións tradicionais morren de vellas, e as novas érguense cun moi escaso respecto e coidado polas calidades estéticas. Este proceso de destrución do que, probablemente, é máis singular e evocador da paisaxe tradicional galega acontece diante dos nosos ollos e da nosa impasibilidade. Ninguén fai nada para dirixir e reorientar unha tendencia que, en poucos anos, pode rematar cun contorno ao que todos estamos afeitos e que para moitos era a fonte esencial da súa identidade. En consecuencia, entendemos que estas reflexións e diálogos que hoxe inauguramos non son só un exercicio teórico, máis ou menos gratificante, senón que tamén deberían servir para concretar unhas actuacións e políticas urxentes. Por todo iso, saber cara a onde imos, cal é ou cales son a paisaxe ou as paisaxes que desexamos é hoxe unha tarefa inaprazable. E, deste xeito, este foro e calquera outro que se organizase sobre o futuro da paisaxe galega serían sempre, pero sobre todo hoxe, necesarios e benvidos.

En calquera caso, con este foro continuamos unha xeira que hai xa tempo iniciaron os homes da Xeración Nós e do Seminario de Estudos Galegos. Eles pretendían que a cultura galega non perdese un dos seus referentes fundamentais, ensinando como había que ollar esa natureza que probablemente imaxinaron case inmutable. Hoxe, esa realidade muda cunha velocidade vertixinosa e os

nosos ollos están a contemplar, un chisco desnortados, como todo se desfai. Pero sen dúbidas, o mesmo pulo e parecido alento ao dos nosos predecesores axudaranos na procura dunha solución axeitada para estes problemas, nos que se xoga –diso estou ben certo– o futuro dun dos referentes fundamentais da cultura galega.